

8. АЛЬТЕРНАТИВНІ СЦЕНАРІЇ РОЗВИТКУ

З метою оцінки можливих наслідків справдження внутрішніх та зовнішніх ризиків розвитку вітчизняної економіки розроблено альтернативний сценарій прогнозу економічного і соціального розвитку країни на 2015 рік, який розглядає ймовірність загострення кризових процесів в економічній системі країни.

В основу даного сценарію покладено:

подальша ескалація україно-російських відносин (у тому числі застосування торгівельних бар'єрів з боку обох країн);

суттєве зростання вартості імпортованих енергоресурсів (підвищення ціни на імпортований природний газ до 480-500 дол. за тис. м³) та затягування із вирішення питання щодо постачання природного газу на територію України з Російської Федерації;

посилення дії впливу ускладнень зовнішньоекономічних відносин з країнами-членами МС;

більш глибока, ніж за сценаріями, що розглядалися у попередніх розділах, девальвація національної валюти. Додатковим фактором тиску на обмінний курс буде попит з боку населення на іноземну валюту внаслідок посилення інфляційних процесів на внутрішньому ринку на тлі превалювання негативних очікувань в суспільстві;

затягування процесу соціально-політичної дестабілізації, що призведе до вичікувальної позиції інвесторів та бізнес-сектору;

загострення внутрішніх макроекономічних дисбалансів у разі відстрочки видачі кредиту МВФ або його отримання у меншому, ніж планувалось, обсязі;

дестабілізація української банківської системи в умовах можливого невиконання боргових зобов'язань без нових зовнішніх запозичень, що дестимулює притік інвестицій в країну;

погіршення зовнішніх умов торгівлі – низький попит на світових товарних ринках, відповідно зниження цін на продукцію основних статей вітчизняного експорту, що посилюватиме ризик розбалансування платіжного

балансу України.

Наслідком зазначених чинників стане посилення як традиційних макроекономічних диспропорцій та потенційних проблем зовнішнього й внутрішнього характеру, так і нових викликів для національної економіки, що значно поглибить падіння ВВП.

У разі довготривалості військових дій на сході України відбуватиметься катастрофічне погіршення господарських зв'язків не тільки на території проведення антитерористичної операції, а й в інших регіонах України. Відбудуватиметься фактично повна відсутність легальної економічної та зовнішньоекономічної діяльності в зоні проведення антитерористичної операції.

Перебої із поставками сировини і матеріалів, порушення роботи транспортного комплексу, диверсії на об'єктах стратегічного значення несуть загрозу для стабільної роботи промисловості в регіоні. В умовах порушення економічних зв'язків з підприємствами з інших областей може виникнути дефіцит сировини і матеріалів, яка постачається з Донецької та Луганської областей.

Оскільки в цьому регіоні знаходиться значна кількість промислових підприємств, продукція яких не може бути замінена іншими українськими виробниками, або може бути замінена лише частково, підприємства будуть змушені розширювати список імпортованих товарів, що в умовах подальшої девальвації гривні обумовлюватиме збільшення виробничих витрат українських підприємств і зростання собівартості продукції.

У свою чергу, зруйнована виробнича та транспортна інфраструктура унеможливить проведення господарського процесу на підприємствах промислового комплексу. Це, через дію системи міжгалузевих зв'язків негативним чином відобразиться як на внутрішній, так і на зовнішній торгівлі.

Крім того, втрачені позиції на товарних ринках, внаслідок призупинення поставок продукції, відновити у короткостроковій перспективі у повній мірі буде майже неможливо (враховуючи у т.ч. і зруйновані виробничі потужності). Зазначені чинники, зумовлять значний тиск на валютний ринок країни в бік

девальвації гривні, що в умовах високої залежності вітчизняної економіки від імпортої продукції, призведе до додаткового навантаження на вітчизняних товаровиробників.

Поряд з цим, значно постраждає не тільки виробничий комплекс, а й галузі споживчої спрямованості економіки. Внаслідок суттєвої внутрішньої міграції, зруйнованої інфраструктури, збільшення безробіття відбудеться колапс у роздрібній торгівлі, пасажирських перевезеннях, фінансовому секторі Донецької та Луганської областей.

Значна внутрішня міграція населення призведе не тільки до додаткового навантаження на міську інфраструктуру приймаючих міст, а й зумовить надочікувані витрати державної фінансової системи (враховуючи у т.ч. і значне зростання безробіття), яка буде функціонувати в умовах недоотримання коштів через ладіння вітчизняної економіки. Це, в поєднанні з хронічною нестачею коштів в бюджетній сфері призведе до переорієнтації бюджетних потоків, що, враховуючи значну частку перерозподілу ВВП через бюджетну систему, негативним чином вплине на економіку.

Все це, в поєднанні з пригніченням інвестиційної активності, призведе до катастрофічних втрат економіки, для відновлення в повній мірі якої вимагатимуться не тільки значні фінансові і трудові ресурси, але й значний час.

У свою чергу, гальмування виробничої діяльності позначиться на погіршенні фінансових та соціальних показників даних регіонів. Це може загалом позначитися на перегляді кредитними рейтинговими агентствами рейтингу в цілому для України.

Поряд з цим, застосування торговельних обмежень з боку Російської Федерації до українського експорту призведе до суттєвого негативного ефекту та виробничих втрат як для економіки України, так і для Російської Федерації. Хоча адаптація українських виробників у відповідь на обмеження з боку Російської Федерації відбуватиметься через переорієнтацію на ринки інших країн та внутрішній ринок. Проте, ймовірність такого варіанту у короткостроковій перспективі є невисокою, оскільки освоєння нових ринків пов'язано зі значними витратами ресурсів та часу.

Як наслідок, відбуватиметься суттєве збільшення дефіциту рахунку поточних операцій, який не буде забезпечений притоком капіталу по фінансовому рахунку зважаючи на погіршення бізнес-клімату в країні.

Поширення шоку, пов'язаного зі зміною умов торгівлі, через канал пропозиції призведе до зменшення доданої вартості, у тому числі доходів населення та, відповідно, рівня оплати праці, що, у свою чергу, обумовить звуження приватного споживання та посилення соціальної напруги.

Найбільший негативний вплив від торговельних обмежень відчуватиме машинобудування, металургійне виробництво, виробництво харчових продуктів, що через міжгалузеві зв'язки та матеріальні потоки між галузями стримуватиме розвиток інших видів економічної діяльності.

Загалом перспективи розвитку виробничого сектору будуть визначатися переважно вартістю енергоносіїв та станом внутрішнього фінансового середовища, необхідного для реалізації заходів, спрямованих на модернізацію та диверсифікацію національної економіки.

Ураховуючи складні умови функціонування економіки відбуватиметься суттєве прискорення девальвації національної грошової одиниці внаслідок скорочення зовнішніх надходжень від торговельних операцій, відсутності достатнього притоку валюти в умовах недостатності міжнародних валютних резервів. Дані процеси посилюватимуться відтоком капіталу з країни через дестабілізацію макроекономічної ситуації в країні.

У свою чергу, підвищення ціни на природний газ разом з ефектом курсової девальвації зумовить збільшення вартості проміжного споживання в усіх видах економічної діяльності, що в умовах значної енерговитратності й матеріалоемності української продукції призведе до втрати конкурентних позицій вітчизняних виробників як на зовнішніх, так і на внутрішньому ринку.

Крім того, ускладнення ситуації можливе у разі подальшого затягування із вирішенням питання щодо постачання природного газу на території України з Російської Федерації. Внаслідок цього з урахуванням недостатньої диверсифікації джерел постачання енергоносіїв можливе зупинення або значне скорочення виробництва підприємства, що використовують природний газ для

виробництва продукції, зокрема хімічного та металургійного комплексу промисловості, що через міжгалузеві зв'язки позначиться на стані економіки в цілому. Однак, найбільшою загрозою даного чинника є зниження енергетичної безпеки країни та нестача газу для побутових споживачів.

В умовах згортання виробничої активності в країні відбуватимуться процеси зниження рентабельності виробництва, банкрутство багатьох підприємств, у тому числі малого бізнесу, зростання заборгованості по виплаті заробітної плати на тлі значного зниження кількості зайнятого населення, значне прискорення інфляційних процесів в економіці разом із посиленням фіскальних дисбалансів.

У свою чергу інфляційні та девальваційні процеси призведуть до зниження платоспроможного попиту населення внаслідок знецінення доходів домогосподарств у національній валюті, збільшення доларизації економіки, збільшення витрат на виконання боргових зобов'язань, що в умовах звуження наповненості доходної частини бюджету через рецесійні процеси в економіці зводитиме нанівець здатність країни виконувати свої зобов'язання без нових запозичень, в той час, як кредитори все менше прагнуть вкладати кошти в Україну.

Втрата довіри населення та зовнішніх інвесторів до держави, українських банків, національної валюти призведе до кризи ліквідності фінансової системи та відповідно обмеження кредитування, яке, у свою чергу, додатково стримуватиме розвиток національної економіки на тлі загострення проблеми дефіциту обігових коштів.

Відсутність процесів відтворення позначиться на подальшій деградації матеріально-технічної бази виробництва, яка значно знецінює свою вартість у період глибокої девальвації, та зводитиме нанівець потенційні можливості подальшого розвитку національної економіки у майбутньому.

Загалом результатом описаного вище сценарію буде розбалансування макроекономічної системи. Від тривалості й інтенсивності подій на сході країни та їх лагового впливу на інші регіони України у поєднанні з ефектом застосування торговельних обмежень з боку Російської Федерації будуть

залежати негативні процеси в економіці країни, що розтягуватимуться у часі.

Як наслідок, скорочення ВВП у 2015 році може становити від 7 до 12 відсотків, зростання цін на споживчому ринку – від 14 до 17 відсотків (грудень до грудня), скорочення реальної середньомісячної заробітної плати працівників – від 15 до 18 відсотків, збільшення рівня безробіття – від 11 до 12,5 відсотка, падіння обсягів експорту товарів та послуг – від 8,5 до 14,5 відсотка.

Слід зазначити, що формування альтернативного сценарію розвитку національної економіки зважаючи на наявність значного державного боргу, ризик колапсу банківської системи, високого рівня цін на енергоносії, відсутності (або недостатній обсяг) зовнішнього фінансування може призвести до затяжної фінансової кризи, яка супроводжуватиметься як зовнішніми (воєнна загроза), так і внутрішніми (загроза внутрішньополітичних протистоянь) ризиками.

9. ОСНОВНІ ПРОГНОЗНІ МАКРОПОКАЗНИКИ ЕКОНОМІЧНОГО І СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ НА ДВА РОКИ, ЩО НАСТАЮТЬ ЗА ПРОГНОЗНИМ

Середньострокова перспектива розвитку економіки, як і у короткостроковому періоді, представлена на варіантній основі: за сценарієм 1 та сценарієм 2.

Державна політика у середньостроковій перспективі буде спрямована на: продовження інтеграції у світовий простір у соціальній, економічній, політичній, безпековій, культурній та гуманітарній сфері;

підвищення технологічного рівня промисловості шляхом реалізації інвестиційних проектів інноваційної спрямованості із залученням приватних коштів, використання енергозберігаючих технологій, обладнання та матеріалів з метою зменшення енергоємності виробництва;

створення сучасного агропромислового комплексу із запровадженням європейських принципів державної підтримки сільськогосподарських виробників відповідно до умов СОТ з метою збільшення обсягів виробництва для задоволення внутрішніх потреб та підвищення його експортної складової;

створення умов для посткризового відновлення економіки України шляхом

посилення сучасної інноваційної системи, ефективного управління інтелектуальною власністю та генерації знань і високотехнологічного виробництва;

зняття інфраструктурних обмежень розвитку шляхом будівництва сучасних транспортних магістралей, інтегрування їх до загальноєвропейської інфраструктури, розвитку залізничного транспорту, морських портів, аеропортів, сучасних засобів зв'язку.

Різниця між сценаріями формується з внутрішніх факторів, різної моделі поведінки бізнесу та чинників забезпечення макроекономічної збалансованості у довгостроковій перспективі.

Сценарій 1 передбачає формування помірної динаміки економічного піднесення, що базуватиметься на поступовому вирішенню існуючих структурних диспропорцій у національній економіці та посиленні її можливостей протистояти шоківим чинникам як зовнішнього, так і внутрішнього характеру. Однак, даний сценарій не припускає повномасштабного переходу до нової моделі розвитку зважаючи на збереження певних фінансових обмежень та відповідно більш стриманішу інвестиційну активність.

У свою чергу **сценарій 2** базується на повномасштабній модернізації та диверсифікації економічної системи, що ґрунтуватиметься на задіяні якісних параметрів економічного і соціального розвитку економіки. Однак, для максимального задіяння всіх факторів інтенсивного зростання (капіталу та праці) необхідним є залучення значних фінансових ресурсів; що може позначитися на збільшенні боргових зобов'язань, а отже посилення ролі індикатору макроекономічної вразливості.

Таблиця 9.1

Кількісні припущення, які закладаються у розрахунки основних прогностичних макропоказників економічного і соціального розвитку України у 2016–2017 роках

Найменування показника	2016 рік		2017 рік	
	сценарій 1	сценарій 2	сценарій 1	сценарій 2
1. Зовнішні умови				
Ціна на нафту марки Urals, середньорічний пріріст/зниження, відсотків	"-2-"-3		"-3-"-4	

Найменування показника	2016 рік		2017 рік	
	сценарій 1	сценарій 2	сценарій 1	сценарій 2
Середньорічна ціна на імпортований природний газ, дол. США за 1 тис. м ³	366-373		354-362	
Світові ціни на чорні метали, середньорічний пріріст/зниження, відсотків	"-1-"-2		"-2-"-3	
Світова ціна на добрива (мочевина), середньорічний пріріст/зниження, відсотків	0-"-1		0-"-1	
Темпи приросту/зниження економіки, відсотків:				
Світ	4,1		4,1	
США	3,5		3,4	
Єврозона	1,5		1,5	
Китай	7		7	
Російська Федерація	3,5		3,5	
2. Внутрішні умови				
Загальні умови				
Валовий збір зернових, млн. тонн	63	70	64,5	73
Пріріст прямих іноземних інвестицій (за методологією платіжного балансу), млрд. доларів США	5-6	8-9	5-6	9-10
Тарифна політика				
Підвищення граничного рівня цін (тарифів) на природний газ для промислових підприємств та бюджетних організацій (у середньорічному розрахунку), відсотків	3-4	4-5	3-4	1-2
Підвищення граничного рівня цін (тарифів) на природний газ для підприємств комунальної теплоенергетики (у середньорічному розрахунку), відсотків			20	20
Підвищення граничного рівня цін (тарифів) на природний газ для			20	20

Найменування показника	2016 рік		2017 рік	
	сценарій 1	сценарій 2	сценарій 1	сценарій 2
населення (у розрахунку грудень до грудня), відсотків				
Підвищення роздрібних тарифів на електроенергію для побутових споживачів (у розрахунку грудень до грудня), відсотків	15		15	
Підвищення роздрібних тарифів на електроенергію для промислових підприємств (у середньорічному розрахунку), відсотків	3-4	8-9	5-6	6-7
Підвищення тарифів на: перевезення пасажирів, багажу і вантажобагажу залізничним транспортом (у розрахунку грудень до грудня), відсотків	21		21	
вантажні залізничні перевезення (у середньорічному розрахунку), відсотків	12,5	18,5	14	16
послуги зв'язку (загальнодоступні телекомунікаційні, універсальні поштові, у розрахунку грудень до грудня), відсотків	10		10	
Зростання тарифів на послуги водопостачання та водовідведення (у розрахунку грудень до грудня), відсотків	5	10-12	5	10-12
Зростання тарифів на утримання будинків і споруд та прибудинкових територій (квартирна плата) (у розрахунку грудень до грудня), відсотків	6	10	6	10
Зростання тарифів на гарячу воду та опалення (теплостачання) (у розрахунку грудень до грудня), відсотків	15		15	
Податково-бюджетна політика				
Податок на прибуток підприємств, відсотків	18		18	

Найменування показника	2016 рік		2017 рік	
	сценарій 1	сценарій 2	сценарій 1	сценарій 2
Податок на доходи фізичних осіб, відсотків	15 – для доходів, що не перевищують 10 мінімальних заробітних плат		15 – для доходів, що не перевищують 10 мінімальних заробітних плат	
Податок на додану вартість, відсотків	20		20	
Граничний обсяг дефіциту Державного бюджету, відсотків ВВП	2,5		2	
Надходження від приватизації державного майна, млрд. гривень	0,8		0,6	
Соціальна політика				
Мінімальна заробітна плата, темпи номінального приросту, відсотків	6-6,5		6-7,5	

Джерело: прогноз МВФ, Світового банку, Мінекономрозвитку, Мінфіну, Мінсоцполітики

Період 2016–2017 років повинен стати етапом посткризового одужання української фінансової та економічної системи на базі якісних структурних зрушень в економіці з бік посилення ролі інвестиційно-інноваційної моделі розвитку, а також суттєвого вдосконалення ринкових інститутів, поглиблення європейської інтегрованості української економіки та поступового досягнення європейських стандартів життя населення.

Ураховуючи зазначене, на 2016–2017 роки передбачається відновлення та закріплення позитивних тенденцій з темпами зростання на рівні близькому до рівня потенційного ВВП України. При цьому траєкторія зростання залежатиме, в першу чергу, від інтенсивності проведення політичних та економічних реформ.

Підтримкою зростання вітчизняної економіки протягом 2016–2017 років буде:

збільшення внеску зовнішніх чинників (світового попиту та міжнародного капіталу), у тому числі за рахунок стимулювання нарощування експорту високотехнологічної продукції, помірного корегування курсу національної валюти, що забезпечуватиме цінову конкурентоспроможність вітчизняних товарів;

посилення ролі внутрішніх якісних чинників, таких як оновлення та модернізація наявних виробничих потужностей, що зумовить, у свою чергу, підвищення продуктивності праці та зростання фондівіддачі.

Разом з тим прогнозується, що у 2016–2017 роках відносно повільно відбуватиметься розширення і сукупного внутрішнього попиту, враховуючи обмежені фінансові можливості всіх секторів економіки.

Ураховуючи, що в середньостроковій перспективі розвиток як світової, так і української економіки формуватиме передумови для поступового зниження потенціалу експортно-сировинної моделі економічного зростання, за сценарієм 1 чинниками, здатними підтримати помірні темпи зростання вітчизняного експорту товарів та послуг протягом 2016–2017 років (у середньому на 6,1 відсотка на рік за методологією платіжного балансу), будуть політика Уряду, спрямована на стимулювання нарощування експорту високотехнологічної продукції, розширення ринків збуту для традиційного українського експорту, а також помірна девальвація національної валюти, що забезпечуватиме цінову конкурентоспроможність вітчизняних товарів.

Імпорт товарів та послуг зростатиме в середньому на 4,3 відсотка на рік. Нижчі темпи зростання імпорту порівняно з експортом будуть також пов'язані як із діями Уряду, спрямованими на підтримку розвитку вітчизняного виробництва, здатного конкурувати з імпортованими аналогами, так і з курсовим чинником, дія якого буде спрямована на підтримку як експортоорієнтованих виробництв, так і процесів імпортозаміщення на внутрішньому ринку.

Проте в цілому обмеженість зовнішнього попиту, збереження ситуації погіршення торговельних відносин з країнами Митного Союзу, незавершеність процесу інтеграції в європейське економічне співтовариство не дадуть змоги розв'язати проблему негативного сальдо зовнішньої торгівлі. Однак, прогнозується, що воно поступово скорочуватиметься до 2,6 та 1,4 млрд. доларів США у 2016 та 2017 роках відповідно.

Разом з тим прогнозується, що у 2016–2017 роках відносно повільно відбуватиметься розширення і сукупного внутрішнього попиту, враховуючи обмежені фінансові можливості всіх секторів економіки.

Необхідність пристосування до зовнішніх умов поряд із загостренням

конкурентної боротьби потребуватиме прийняття рішень щодо стимулювання інвестиційної активності та збільшення витрат на модернізацію виробничих потужностей. Проте певна обмеженість джерел фінансування, помірний розвиток кредитування негативно впливатимуть на можливості активної реалізації політики реформування економіки України. Адже реформи потребують значних витрат, а обмеженість як зовнішніх, так і внутрішніх джерел їх покриття робить проблематичним їх активне впровадження.

Як наслідок, економіка України у 2016–2017 роках демонструватиме досить повільні темпи відновлення, які у середньому за рік не перевищать 2,8 відсотка. Однак, такі темпи зростання не дозволять за підсумками 2017 року досягти докризового рівня 2007 року (буде забезпечено лише 95,4 відсотка докризового рівня 2007 року).

За сценарієм 2 прогнозується, що, завдяки активному впровадженню структурних реформ впродовж 2014–2015 років, 2016–2017 роки стануть періодом активізації якісних структурних зрушень в економіці. Збереження світової стабільності, зростання вітчизняного експорту, а відповідно і фінансових ресурсів експортерів, проведення м'якої грошово-кредитної та гнучкої валютно-курсової політики, а також проведення політики Уряду, спрямованої на покращення бізнес-середовища, суттєве вдосконалення ринкових інститутів та поглиблення європейської інтеграції української економіки підвищать впевненість економічних суб'єктів у майбутньому розвитку економіки України, що стимулюватиме інвестиційну та виробничу активність у цілому, сприятиме підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної економіки.

Експорт товарів та послуг, у тому числі експорт продукції з високою часткою доданої вартості, протягом 2016–2017 років зростатиме в середньому на 7,3 відсотка (платіжний баланс). Імпорт товарів та послуг зростатиме в середньому на 5,2 відсотка. Нижчі темпи зростання імпорту порівняно з експортом за сценарієм 2 будуть пов'язані з поширенням процесів імпортозаміщення як внаслідок девальваційних процесів, так і через підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції. Як наслідок, у 2017 році негативне сальдо торгівлі товарами та послугами скоротиться і становитиме близько 0,8 млрд. доларів США (порівняно з 1,4 млрд. доларів

США за сценарієм 1).

Стабільна макроекономічна ситуація у середньостроковому періоді підвищуватиме схильність населення до заощадження, що також стимулюватиме розвиток як депозитної, так і кредитної активності банківської системи. Крім того, підвищення кредитних рейтингів країни в умовах запровадження ринкових реформ, досягнення фінансової стабільності додатково стимулюватимуть притік капіталу в Україну. Усе це, у свою чергу, сприятиме вирішенню питання щодо забезпечення фінансовими ресурсами проєктів з переоснащення більшості основних фондів, що підвищить якісний рівень конкурентоспроможності виробництва та сприятиме наблизженню параметрів зовнішньоекономічної діяльності до характеристик, притаманних процесам глобалізації світової системи.

Таким чином, за сценарієм 2 у 2016–2017 роках динаміка економічного зростання прискориться за рахунок збільшення внеску як зовнішніх чинників (світового попиту та міжнародного капіталу), так і внутрішніх якісних чинників, таких як оновлення та модернізація наявних виробничих потужностей, що зумовить, у свою чергу, підвищення продуктивності праці та зростання фондівіддачі.

У цілому прогнозується, що зростання ВВП у 2016 році прискориться до 4,5 відсотка, а у 2017 році становитиме 6,5 відсотка. Такі темпи зростання нададуть можливість за підсумками 2017 року на 2,3 відсотка перевищити докризовий рівень 2007 року.

За обома сценаріями, з метою підтримки макроекономічної стабільності, головним завданням грошово-кредитної політики залишатиметься підтримання цінкової стабільності в умовах запровадження режиму інфляційного таргетування – протягом 2016–2017 років прогнозується уповільнення зростання інфляції з 6,1 до 4,9 відсотка за сценарієм 1 та з 7,3 до 5,7 відсотка за сценарієм 2 (грудень до грудня попереднього року).